

dr hab. Dorota Michulka, prof. UWr

Uniwersytet Wrocławski

dorota.michulka@uwr.edu.pl

Recenzja pracy doktorskiej mgr Agnieszki Kocznur *Nastolatka w polu literackim początku XXI wieku. Od powieści dla dziewcząt do literatury YA* napisanej pod kierunkiem dr hab. Magdaleny Bednarek, prof. UAM

Rozprawa doktorska mgr Agnieszki Kocznur wpisuje się znakomicie we współczesne dyskusje na temat funkcji, miejsca, roli i statusu literatury młodzieżowej, jej znaczenia w szerszym obiegu kultury literackiej oraz zakresu prowadzonych nad tą literaturą interdyscyplinarnych badań o zasięgu międzynarodowym.

Rozważania Autorki pracy koncentrują się wokół współczesnych narracji dla młodzieży (Young Adults) i powieści dla dziewcząt ze szczególnym uwzględnieniem postaci dziewczęcej bohaterki – dorastającej nastolatki. Zagadnienia badawcze dysertacji mają charakter interdyscyplinarny i wpisują się wyraźnie w kilka obszarów odwołań: literaturoznawstwa, kontekstów społeczno – kulturowych, socjologii literatury i kultury literackiej, recepcji i obiegu wydawniczych, z wyraźnie odnotowanym kontekstem eksploracji, nazywanej przez Pierre’a Bourdieu „polem literackim”, łączącym tekst literacki z praktyką kulturową osadzoną w relacjach władzy i kapitału. Istotną rolę w badaniach Autorki dysertacji stanowią także zagadnienia analizy i interpretacji powieści dla dziewcząt i YA jako nośników określonych estetyk, konwencji i wartości, także gatunków literackich, np. narracji inicjacyjnych, romansów, powieści wtopadkowych i queerowych oraz kwestie empiryczne, które w tym przypadku dotyczą społecznych obiegu literatury oraz praktyk czytelniczych (np. promowanie czytelnictwa na Instagramie, Tik-Toku, omówienie działalności klubów czytelniczych i aplikacji Fable, funkcjonowania Imprintów, roli BookToka, Bookstagramów, fandomów czytelniczych, książki jako akcesorium, powieści multimodalnych a także mechanizmów wpływających na widzialność autorek i autorów (tę część pracy P. Agnieszka Kocznur uzupełniła o pogłębione wywiady z twórczyniami i osobami z branży wydawniczej.

Praca ma charakter innowacyjny, ze względu na znakomicie zaaplikowaną do badań nad literaturą YA i powieściami dla dziewcząt teorię socjologa, antropologa i filozofa – Pierre’a Bourdieu, akcentującą mocno społeczny i kulturowy kontekst literatury, pozwalającą na społeczne docenienie i pełniejsze zrozumienie jej roli w zmieniającym się społeczeństwie,

zaakcentowanie roli literatury odsłaniającej także różnorodne mechanizmy, które mają znaczenie dla jej kształtowania, dystrybucji i recepcji. Teoria Bourdieu, jak konstatuje P. Kocznur, odnosi się do dynamiki władzy oraz wartości kulturowych danego społeczeństwa. Doktorantka słusznie zauważa, że publikacje Bourdieu „umożliwiły krytyczne zbadanie, w jaki sposób i dlaczego pewne dzieła literackie, autorzy lub gatunki są uprzywilejowane, podczas gdy inne są marginalizowane lub wykluczane (...) uwzględnia rolę czytelników i ich kulturowych predyspozycji w odbiorze literatury (...) ich pochodzenie klasowe, gusta i uprzedzenia do interpretacji tekstów literackich, (...) [ukazuje, dop. D.M.] sposoby, w jakie dominujące formy i wartości kulturowe są przekazywane i utrwalane w czasie (...)”, np. zmieniające się kanony lektur (także szkolne), które formowane są w zależności od decyzji partii politycznej zarządzającej edukacją (s. 16).

Cenne w pracy jest konsekwentne podkreślanie umocowania powieści dla dziewcząt i YA w szerszych kontekstach politycznych, społeczno - kulturowych, ponieważ, jak dostrzega Autorka literatura przeznaczona dla młodego odbiorcy (literatura dorastania, dojrzewania, inicjacji, poszukiwania własnej tożsamości), oprócz istotnych dla okresu adolescencji kwestii nawiązujących do psychologii rozwojowej, jest także bardzo mocno powiązana z otaczającą młodych dorosłych, zmieniającą się szybko rzeczywistością.

Warto docenić przemyślaną, dojrzałą, klarowną i logiczną - problemową kompozycję pracy, z której jasno wynika, że koncepcja rozważań odwołująca się do najnowszej literatury dla nastolatków jest przestrzenią specyficzną, która – zgodnie z teoriami m.in. Karen Coats, Roberty Seelinger Trites czy Robyn McCallum (Zob. K. Coats, *Young Adult Literature Growing Up In Theory*. In: „Handbook of Research on Children's and Young Adult Literature”, Routledge 2011; *Emotion in Texts for Children and Young Adults. Moving stories*. Ed. by K. Coats and G. Papazian, John Benjamins Publishing 2023; R. Seelinger Trites, *Disturbing the universe : power and repression in adolescent literature*, Iowa Press 2000; R. Seelinger Trites, "Young Adult Literature: Pedagogy and Social Justice." *First Opinions, Second Reactions* 3.3 (2010); R. McCallum and J. Zipes. *Ideologies of Identity in Adolescent Fiction The Dialogic Construction of Subjectivity*, Routledge 1999) - nie tylko (1) reprezentuje i przedstawia, ale także (2) wpływa na zmiany społeczne i kulturowe oraz (3) tworzy i kształtuje nowe społeczne struktury. Powieść dla dziewcząt, jako gatunek podlegający zmianom społecznym, szeroko już omówiony przez badaczy literatury dla dzieci i młodzieży (np. w publikacjach A. Kruszewskiej-Kudelskiej, K. Biedrzyckiego, M. Graban-Pomirskiej, B. Kaniewskiej, M. Wójcik-Dudek, Z.

Brzuchowskiej, R. Waksunda czy G. Leszczyńskiego) być może niedoceniany, ujmowany przez krytykę literacką w społecznym obiegu często z perspektywy dydaktycznej, odsłania jednak, zdaniem Autorki pracy złożone mechanizmy w obrębie pola literackiego, ulega także wpływowi rynku wydawniczego, co pozwala na ogląd tego typu powieści, jako narzędzia nie tylko reprodukcji społecznej, ale także przemieszczania, przemiany i transformacji, określenia zmieniającej się pozycji, roli i miejsca kobiety/nastolatki w obrębie struktur społecznych (nierzadko również podkreśla ich wywrotowy, buntowniczy, subwersywny charakter). Mając na uwadze pole literackie P. Kocznur uwzględnia między innymi kapitał ekonomiczny i zauważa, że recepcja czytelnicza narracji przeznaczonych dla dziewcząt, choć często ambiwalentna, nierzadko związana z dyskursem politycznym (ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia władzy), tak naprawdę jest żywa, wyrazista, co potwierdzają obserwacje poczynione w obrębie krytyki literackiej, odnoszące się do kwestii czytelniczego zaangażowania (tu: warto przywołać przypadek twórczości Małgorzaty Musierowicz, powieści rodzinnych, społeczno – obyczajowych z cyklu *Jeźycjada*).

Mniej optymistyczny, mniej schematyczny i mniej konserwatywny obraz obyczajowej codzienności w porównaniu do powieści Musierowicz, natomiast zachęcający bardzo do dyskusji o aksjologicznej złożoności współczesnego świata i do rozmów o charakterze etycznym pojawił się w następujących książkach: Marty Fox (*Batoniki Always miękkie jak deszczówka* i *Agaton – Gagaton: jak pięknie być sobą* z 1994, *Magda.doc* z 1996, *Paulina.doc* z 1996 roku), Ewy Przybylskiej (np. *Dzieci z blokowiska* z 1993, *Dotyk motyla* z 1994, *Ptasi instynkt* z 1995, *Dzień kolibra* z 1997 z roku), Ewy Nowackiej (*Wielkie kochanie, mała miłość* z 1997), Anny Onichimowskiej (*Żegnaj na zawsze*, 1998). Są to powieści poruszające tematy uzależnień, aborcji, przemocy w rodzinie - co stanowiło w zasadzie „odwrócenie idealnego jezyckiego świata” (o czym piszą m.in. Beata Gromadzka, *Anty-Jeźycjada? Jakie są najnowsze powieści dla dziewcząt i o dziewczętach na przykładzie "Fanfika" Natalii Osińskiej*, „Filoteknos”, 2020, t. 10 czy D. Michułka, *Bez wyjścia? O zagubieniu aksjologicznym bohaterów dziecięcych i młodzieżowych (na wybranych przykładach twórczości Ewy Przybylskiej, Barbary Kosmowskiej*, „Studia Poetica”, Kraków 2018). Rozważania Doktorantki odnoszą się także zatem do przemian literackiego obrazu nastoletniej bohaterki od modelu dydaktyczno – wychowawczego (casus Klementyny z Tańskich – Hoffmanowej *Pamiętki po dobrej matce...*), po wzorce promujące dorastające dziewczęta – wyemancypowane (np. cykl o Klaudynie Collete), a w XXI wieku – eksponowane przez nurt krytyki feministycznej także figury dorastających bohaterek już zupełnie niezależnych i wyzwolonych (nastolatek – *outsiderek*) (np. w kontekście

niechcianej ciąży i dyskusji o aborcji w powieściach *Ono* Doroty Terakowskiej i *Ślad po matce* Marty Dzido).

Autorka doktorskiej dysertacji, omawia spory korpus utworów literackich z lat 1989-2024 (to długi okres, obejmujący 35 lat), co daje możliwość ukazania historycznych przemian w obrębie powieści dla dziewcząt, pozwala na wyeksponowanie istotnych, kluczowych, znaczących, przełomowych czy kontrowersyjnych momentów związanych z transformacją np. figury nastoletniej bohaterki oraz społeczno – kulturowych wyzwań. Tym bardziej, że po 1989 roku, w latach 90. XX wieku, okresie transformacji polityczno – ustrojowej, gdy zniesiono cenzurę, ograniczenia instytucjonalne, rynek książki dla dzieci i młodzieży rozkwitł i zaczęła się jego wielka koniunktura. Założono nowe, prywatne wydawnictwa, które stały się wobec siebie konkurencyjne, zaczęły dbać o promocję książki, wprowadziły do narracji istotne dla młodych ludzi tematy (np. przemiany w społecznym modelu rodzin, migracje i przemieszczenia, inicjacje seksualne) i trudne, kontrowersyjne zagadnienia odwołujące się do nowej rzeczywistości, mając na uwadze także różnorodne potrzeby młodych czytelników (np. edukacyjne, wychowawcze, estetyczne, artystyczne, emocjonalne). W taki sposób działały m.in. Wydawnictwo Literatura (utworzone w 1990 roku), Wydawnictwo Akapit Press (utworzone w 1992 roku), Wydawnictwo Wilga (utworzone w 1992 roku), Media Rodzina (utworzone w 1992 roku), Wydawnictwo Greg (utworzone w 1993 roku), Wydawnictwo Skrzat (utworzone w 1994 roku), Wydawnictwo Zielona Sowa (utworzone w 1995 roku), czy oddziały międzynarodowych koncernów, takich jak Egmont Polska (utworzony w 1990 roku).

Warto zauważyć, że szczególnie istotne są dla badaczki lata 2019-2024, które, jak twierdzi P. Kocznur pozwoliły na przejęcie funkcji powieści dla dziewcząt przez literaturę young adult. Badaczka trafnie zauważa, że popularna w ostatnich latach literatura YA odwołuje się do bardziej aktualnych, wymagających aksjologicznie i skomplikowanych moralnie tematów i zagadnień niejednoznacznych i kontrowersyjnych, prowokujących emocje, empatię i czytelnicze zaangażowanie oraz dyskusje o charakterze etycznym, bez jasnych i czytelnych konkluzji. Współczesna literatura young adult porusza kwestie istotne, takie jak: tożsamość, równość płci, różnorodność [diversity], czy problemy społeczne, ale także tematykę związaną z dojrzewaniem, seksualnością, izolacją i buntem, co odpowiada wyraźnie współczesnym nowym trendom i potrzebom czytelniczym. „W tym kontekście, jak twierdzi p. Kocznur - YA wypiera tradycyjną powieść dla dziewcząt, ponieważ lepiej rezonuje z aktualnym stanem pola literackiego, przynosząc nowe formy kapitału kulturowego, które są obecnie bardziej doceniane przez czytelniczki i krytykę. Jednocześnie można to interpretować jako proces, w

którym nowe formy literackie, odpowiadające na zmieniające się potrzeby społeczne i kulturowe, zajmują miejsce starszych, mniej adekwatnych form, które nie nadążają za dynamiką zmian w polu literackim” [np. *Buszujący w zbożu* J.D. Salinger (1951) czy *Outsiderzy* S.E. Hinton (1967) ostatnio modne powieści Johna Greena np. *Szukając Alaski*, *Gwiazd naszych win*, *Żółwie aż do końca*, słynny już dzisiaj tryptyk Natalii Osińskiej *Fanfik*, *Slash*, *Fluff* (to książki wydane kolejno w latach 2016, 2017, 2019 – opowiadające o losach Leona i Tośka, poruszające wątki LGBT+), komiksy i serial *Heartstopper* Alice Oseman, czy powieść Anouk Herman, *Nigdy nie będziesz szło samo*).

Warto przywołać w tym miejscu rozważań jeszcze jeden aspekt mający wpływ na gatunkowe przemiany w narracjach przeznaczonych dla nastoletnich odbiorców - rezygnacja z ujęć skoncentrowanych na płci powoduje, że narracje, które intencjonalnie można byłoby przypisać kategorii „dla dziewcząt”, docierają często także do chłopięcych czytelników jako literatura YA, czego przykładem mogą być powieści Pauliny Hendel, Rebekki Kuang, Kacena Callendera, czy Adama Silvery.

Badaczka podkreśla w swoim wywodzie, co cenne, także upowszechnienie się Internetu na początku lat 2000 oraz omawia społeczną rolę pierwszych publikacji internetowych. Wraz z rozwojem nowych technologii pojawiły się bowiem w środowisku nastolatków nowe wymagania i preferencje czytelnicze (np. krótkie formy narracyjne, blogi, fanfiki), zmiany sposobu czytania (z linearnego na hipertekstowy), stylu czytania, szerzej – z perspektywy percepcji, odnotowano także zmiany skupienia uwagi młodych czytelników oraz w koncentracji odbiorców na tekście pojawiającym się w przestrzeni wirtualnej. Warto odnotować, że w XXI wieku młodzi czytelnicy/odbiorcy dorastają już przecież i zrećnie „działają” w powszechnie dostępnym świecie nowych technologii.

Pani Kocznur jest także badaczką wnikliwą, sumienną i precyzyjną. Starannie wyselekcjonowane przez Doktorantkę zagadnienia mają na celu nakreślenie miejsca przemijającego gatunku w polu literackim pod względem najciekawszych i najbardziej nietypowych fenomenów. Ze względu na dużą liczbę utworów z obszaru powieści dla dziewcząt i YA, opublikowanych w interesującym Autorkę okresie (1989 – 2024, około kilkuset), P. Kocznur zasadnie wybrała jako metodę badawczą studium przypadku, co, jak zauważa sama Autorka, pozwala na możliwość wykorzystania zarówno *distant* jak i *close reading*. Pozwala zatem na uwzględnienie m.in. „opisu kapitałów rządzących gatunkami dla młodzieży, (...) recepcję poszczególnych utworów i wszystko, co jej dotyczy, jak i poza

literackie funkcjonowanie tekstów, np. w przestrzeni social mediów (...) analizy i interpretacje poszczególnych powieści (przykładowo komparatystyczną interpretację *Ono* Doroty Terakowskiej jako powieści dla dziewcząt i *Śladu po mamie* Marty Dzido jako powieści dla kobiet) (...) Jednocześnie, pozwala to opisać bardzo różnorodne pod względem estetyki, odbioru, kontekstu społecznego zjawiska literackie: począwszy od pochylenia się nad samą analizą i interpretacją tekstu w mikroskali, poprzez umiejscowienie go w szerokiej konstelacji pośród innych tekstów i gatunków, aż po recepcję i funkcjonowanie np. w przestrzeni internetowej” (s. 11-13) (poszerzając kontekst interpretacyjny, może warto dodać w tym miejscu kilka publikacji, np. *Narratologia transmedialna. Teorie, praktyki, wyzwania*, red. K. Kaczmarczyk, Kraków 2017; *Teksty kultury uczestnictwa*, pod. Red. A. Dąbrówki, M. Maryła, A. Wójtowicz, IBL PAN 2016; Max Fisher, *W trybach chaosu. Jak media społecznościowe przeprogramowały nasze umysły i nasz świat*, tłum. M. Borowski, Kraków 2023).

Praca liczy 243 strony i opatrzona została obszerną bibliografią podmiotu i przedmiotu, (liczącą 29 stron) oraz materiałem ikonicznym. W kolejnych rozdziałach pojawiają się klarownie uporządkowane zagadnienia teoretyczne, metodologiczne, estetyczne, omówiona została praktyka i style lektury, konwencje literackie oraz szerzej – recepcja wydawnicza i czytelnicza, np. pojęcie pola literackiego i krytyka feministyczna, historia powieści dla dziewcząt w Polsce od 1819 r. do czasów najnowszych, powieść dla dziewcząt z perspektywy genologicznej, awanse aksjologiczne powieści dla dziewcząt na przykładzie *Panny Nikt* Tomka Tryzny, powieść inicjacyjna na przykładzie powieści Anny Cieplak, romans na przykładzie powieści dla dziewcząt Ewy Nowak, powieści erotyczne dla nastolatek – YA na przykładzie *Lata Adeli* Agnieszki Wolny-Hamkało, powieści Wattpadowe i fanfiction, powieści LGBTQ+, recepcja czytelnicza a recepcja krytyczna, dyskusja wokół *Rodziny Monet* Weroniki Marczak i literatury YA, imprinty polskich wydawnictw dla nastolatek, *We need YA* – skandal okładkowy, Twitter wydawnictwa NieZwykłe, Prószyński i S-ka – zderzenie z kapitałem, nastolatki w życiu literackim: BookTok i Bookstagram, fandomy czytelnicze, influencing literacki i kapitalizacja czytelnictwa (np. przypadek Anouk Herman i jej utworu *Nigdy nie będziesz szło samo*) oraz wywiady z Ewą Nowak, Łukaszem Chmarą i Anouk Herman.

Pani Kocznur pisze ze swadą, znanstwem i zaangażowaniem, rzetelnie, solidnie i sprawnie odwołując się do szerszych kontekstów literaturoznawczych i historycznoliterackich, genologicznych, np. interesująco i przekonująco Doktorantka omawia np. stan badań nad powieścią dla dziewcząt, przytaczając historyczne konteksty odwołań do innych gatunków, np. informacje, że inspiracją dla pierwszych powieści dla dziewcząt były osiemnastowieczne angielskie i francuskie romanse sentymentalne – między innymi Henry’ego Fieldinga, Dorothy Richardson, Daniela Defoe, Jonathana Swifta, Laurence’a Steme’a oraz Jeana Jacquesa Rousseau, Jeana Prévosta i Jeana François Marmontela, twierdząc, że jest to wciąż gatunek zmienny „twór nieco dziwny i niepokojący (por. Monika Graban – Pomirska)”, czy - gatunek upłciowiony potrójnie (po pierwsze, ze względu na adresatkę (odbiorczyni w wielu 12- 19 lat), dorastającą pannę na wydaniu, dawniej pensjonarkę; także ze względu na dydaktyczną i wychowawczą funkcję tego typu literatury, przygotowującą dziewczęta do przyszłej roli matek, żon i gospodyń domowych; pod drugie – ze względu na autorki – kobiety; po trzecie, ukazanie takiej perspektywy analizy narracji, aby pokazać, iż jest to powieść pisana przez kobiety dla dziewcząt i o dziewczętach. Takie „potrójne upłciowienie” gatunku pozwala, zdaniem badaczki, na wykorzystanie w interpretacji książek dla dziewcząt refleksji w duchu krytyki feministycznej.

Choć krytyka literacka wpisuje powieść dla dziewcząt w obszar literatury komercyjnej (z gruntu słabej i literacko nieinteresującej, jak twierdzi Doktorantka), to „jednocześnie powieści te faktycznie są czytane i wywierają niemierzalny wpływ na rozwój nastolatków, trafiają do kanonów szkolnych i literackich, chłoną mody i trendy z literatury uznawanej za „wysoką”(…) często także odnoszą się do kwestii ideologii akcentującej, zgodnie z teorią Bourdieu habitus, kapitał symboliczny, przemoc symboliczną czy doxę (czyli niepodważalne, niekwestionowane prawdy danego społeczeństwa)” (s. 25, 26, 27) (dobrym przykładem byłby w tym miejscu rozważań np. kontekst społeczno- polityczny okresu PRL-u przedstawiony przekonująco w powieści *Opium w rosole* M. Musierowicz).

Istotną kwestią, do której odnosi się Autorka dysertacji, w kontekście rozważań na temat literackich obrazów nastoletnich bohaterek, perspektywy społecznych debat, publicznych dyskusji i praktyki dyskursywnej są także piszące kobiety – feministki a w szczególności Izabela Filipiak, Manuela Gretkowska czy Natasza Goerke (może również powinny się znaleźć na tej liście takie postaci, jak: Inga Iwasiów, Kinga Dunin, czy Kazimiera Szczuka, ale oczywiście także wiele innych znakomitych pisarek...). To kolejny, istotny element literackiego pola w rozumieniu Bourdieu. Wymienione artystki – jak

konstatuje Doktorantka – „łamały obyczajowe tabu, bezpruderyjnie opisując doświadczenie ciała (erotyki, seksu, zmysłowości, dojrzewania, choroby, śmierci) z perspektywy kobiecej. Demaskacja roli kobiety w polskim opresyjnym, katolickim społeczeństwie i demistyfikacja kobiecej natury przez pisarki feministyczne były wówczas zjawiskami nowymi i odrębnymi, co spowodowało bardzo głośny oddźwięk krytyki literackiej a zarazem mieszaną recepcję. Ówczesna widoczność literatury kobiecej sprawiła, że krytycy (np. Jan Błoński, Krzysztof Varga, Karol Maliszewski) zaczęli polaryzować pole literackie, stawiając literaturę kobiecą – zaangażowaną, czerpiącą z doświadczeń ciała, wyemancypowaną seksualnie – w kontrze do męskiej” (s. 59).

Doktorantka słusznie zauważa, że konwencje literackie ujmowane w perspektywie krytyki feministycznej byłyby w kontekście rozważań nad literackim obrazem nastolatki, częścią nurtu esencjalistycznego, ukazane jako określone formy literackie odzwierciedlające autentyczne dziewczęństwo oraz odwołujące się do kwestii intymności kontaktu (np. rozpatrywanego w ujęciu „między nami dziewczynami”). Odmienne - konstruktywistyczne - podejście do literatury dla dziewcząt pozwala natomiast na formułowanie wniosków odnoszących się do traktowania tego typu literatury jako narzędzi władzy pedagogicznej i dydaktycznego nadzoru, tekstów kultury, które poprzez przekazywanie określonych wzorców zachowań, wartości i aspiracji, wzmacniają tylko funkcję instytucji reprodukujących społeczne struktury dominacji, polaryzując m.in. konfrontacyjny dyskurs o społecznych rolach kobiet i mężczyzn (np. w kontekście wzorca Kopciuszka czy Pięknej i Bestii).

W perspektywie przemiany obrazu dorastającej bohaterki Doktorantka omawia także wyznaczniki współczesnej powieści psychologicznej. To bardzo ważna genologiczna perspektywa oglądu tekstów przeznaczonych dla dziewcząt. Badaczka akcentuje w tym miejscu rozważań oprócz elementów erotycznych także zagadnienia odnoszące się do wewnętrznych dylematów etycznych nastolatek, ich (nie)dojrzałości emocjonalnej, kompetencji społecznych, budowania relacji z innymi, przemocy w związku, relacji toksycznych, umiejętności podejmowania decyzji, odpowiedzialności, wzmacnianiu pewności siebie, pokonywaniu lęków, poszukiwaniu siebie, własnej autentyczności i indywidualnej - własnej tożsamości, podejmuje także analizę głębokich portretów psychologicznych bohaterek (np. w powieści Ewy Nowak, *Wszystko, tylko nie mięta czy Bardzo biała wrona*).

Osobną kategorię naukowych eksploracji (stosunkowo nowych we współczesnych badaniach na temat tekstów kultury przeznaczonych dla młodego odbiorcy) w pracy

Doktorantki stanowią bardzo interesujące rozważania na temat powieści Wattpadowych i fanfiction – znanych i popularnych w odbiorze młodych ludzi. Omawiając wnikliwie pojęcie fanfiction w kontekście tekstów kultury, w których świat przedstawiony zaczerpnięty jest w części lub całości z istniejącego już dzieła, często cieszącego się popularnością (w tym ujęciu zagadnienia w analizie tekstów warto odwołać się do koncepcji Gerarda Genette'a czy Derridy), P. Kocznur przekonująco udowadnia, że zdecydowanie łatwiej jest je omówić korzystając z pojęcia transfikcjonalności („czyli zjawiska odnoszącego się do co najmniej dwóch tekstów kultury: mogą to być teksty samego autora lub teksty przynależne do obszaru tej samej fikcji, np. porównywalne ze względu na wznowienie postaci, przedłużenie intrygi lub po prostu poprzez przynależność do tego samego świata fikcyjnego)” (s. 106-107).

Doktorantka dostrzega, że oprócz fanfiction, które odwołują się do znanych i popularnych dzieł w przestrzeni wirtualnej, istnieją także teksty oryginalne, nazywane RPF, czyli Real Person Fanfiction. Temu zagadnieniu poświęca P. Kocznur w dysertacji przemyślane naukowo, znaczące i klarowne partie tekstu, powołując się na adekwatną literaturę przedmiotu (Zob. Paweł Marciniak, *Transfikcjonalność*, [w:] „Forum Poetyki”, nr 3, 2015)

Powieści Wattpadowe (YA), na które warto zwrócić uwagę w dzisiejszym świecie tekstów przeznaczonych dla młodych odbiorców, jak dostrzega Autorka dysertacji, natomiast to na przykład to seria „Hell” autorstwa Katarzyny Barlińskiej (PS. Pizgacz), seria „Flaw(less)” Marty Łabędzkiej, trylogia „Moon” Weroniki Schmidt oraz saga „Rodzina Monet” Weroniki Marczak. „Rodzina Monet”, jako klasyczny przykład współczesnego YA (przeznaczony nie tylko dla nastoletnich czytelniczek, ale jednak czytany głównie przez dziewczęta, jako literatura eskapistyczna, pozwalająca na ucieczkę od rzeczywistości i codziennych problemów) to swego rodzaju zjawisko kulturowe, czytelniczy fenomen, który pokazuje, że nastolatki naprawdę identyfikują się ze światem przedstawionym, utożsamiają się z bohaterkami/bohaterami takich narracji, są to powieści wywołujące emocje, kreujące czytelnicze zaangażowanie, seria, której ogromna popularność wywołała ogólnopolskie dyskusje publiczne i medialne debaty, w których często brały udział zafascynowane światem rodziny Monet czytelniczki, ale także sama autorka - Weronika Marczak.

Polemiki, dyskusje, konfrontacyjne rozmowy na temat roli, miejsca i funkcji jaką pełni we współczesnej kulturze literackiej (por. Żółkiewski) literatura przeznaczona dla młodych dorosłych w kontekście debat publicznych, jakie wywołały wyżej wymienione powieści (w

tym *Rodzina Monet*) świadczą także o dużym zainteresowaniu formującym się na naszych oczach nowym kanonem czytelniczym, oraz, co cenne, także zaangażowaniu społecznym w szeroko pojętą edukację humanistyczną dzieci i młodzieży. To chyba dobrze, że rozmawia się w przestrzeni publicznej o „opowieściach, które działają”, o tym, czy literatura odwołuje się do życia i uczy życia, jaka jest jej rola we współczesnej trudnej rzeczywistości społeczno – kulturowej, w świecie skomplikowanym aksjologicznie, jakich tekstów potrzebują dzisiaj młodzi dorośli, jakie teksty wywołują u nastolatków czytelnicze emocje i empatię, z jakimi literackimi bohaterami/bohaterkami się utożsamiają? Pytania można by mnożyć.

Natomiast w komentarzach krytyków literackich formułowanych przeciwko literaturze YA pojawiają się także liczne negatywne uwagi, warto przywołać w tym miejscu trzy istotne zarzuty. Krytycy piszą, że: „1. jest to literatura złej jakości (zarzut aksjologiczny); 2. jest to literatura szkodliwa (zarzut pedagogiczny); 3. jest to literatura (na różny sposób) pornograficzna i/lub brutalna (zarzut estetyczny)” (s. 125). Ponadto czytelnicza popularność, fascynacja i entuzjazm nastoletnich odbiorców, które wywołała „Rodzina Monet” Marczak czy seria Barlińskiej (Herytiery) „Hell” przez niektórych krytyków literackich uznane zostały za brak czytelniczych ambicji, za „<<niskie>> przejawy kultury czytelniczej, (...) a czytelniczki literatury young adult zostają obarczone winą za generalną „degradację” kultury, (...) (krytycy, dop. D.M.) uderzają w YA „za całokształt – za mierną treść, kiepski styl, fabularne niedostatki, uwstecznianie literatury” (Zob. Daria Chibner, *Young Adult nie jest do obrony. Dalej będzie niszczyć literaturę*, [w:] „Rzeczpospolita” z dnia 16.05.2025 r).

Wypada się tylko zgodzić z Panią Kocznur, która w znakomitym, syntetycznym, problematyzującym swój wywód, zakończeniu swojej dysertacji stwierdza, że YA to nie tylko literatura to raczej projekt – projekt holistyczny, który odwołuje się do trzech kategorii: świata książek, identyfikacji i stylu życia. Projekt, który stał się szalenie popularny wśród czytelników i czytelniczek w wielu dorastania, poprzez nawiązania do problemów trudnej współczesnej rzeczywistości, tematów kontrowersyjnych i aksjologicznych wyzwań, projekt, który pozwala na stawianie pytań, ukazuje etyczne dylematy bohaterek/bohaterów, prowokuje do dyskusji o charakterze egzystencjalno – etycznym i angażuje społecznie.

Zacytuję w tym miejscu dłuższy fragment dysertacji. Doktorantka pisze, m.in. że: „Motywy przemiany, transgresji i symbolicznego „pożarcia” przez świat dorosłości pozwalają bohaterkom nie tylko przeżyć inicjację, ale też przekształcić własną tożsamość i wyjść poza narzucone ramy. W polu literackim współczesna literatura young adult zastąpiła wymarły

tradycyjny gatunek powieści dla dziewcząt, co odzwierciedla przekształcenia struktur władzy symbolicznej i kapitału kulturowego. Podczas gdy powieści dla dziewcząt historycznie służyły jako narzędzie socjalizacji, wzmacniające tradycyjne normy płciowe i społeczne, literatura YA stanowi bardziej złożone pole produkcji symbolicznej. YA nie tylko rozszerza swoje granice, obejmując szersze spektrum tematów, ale także konstruuje nowe formy habitusu młodzieży, gdzie tożsamość, różnorodność i doświadczenia dojrzewania stają się centralnymi elementami narracji. Wraz z tym przesunięciem następuje także redystrybucja kapitału kulturowego, gdzie wcześniejsze wartości i konwencje literackie są zastępowane przez nowe, bardziej zniuansowane formy reprezentacji. Literatura YA, przez swoje zaangażowanie w kwestie społeczne i psychologiczne, przyczynia się do redefinicji ról płciowych, oferując młodym czytelniczkom przestrzeń do negocjowania własnej tożsamości. W ten sposób, YA przejmuje funkcję dominującego gatunku literackiego w edukacji emocjonalnej i społecznej młodzieży, przekształcając dotychczasowe pola dominacji w polu literackim. (...) W tym sensie literatura YA to nie tylko narracje fabularne, ale także mechanizm produkcji symbolicznej tożsamości młodych kobiet w późnonowoczesnym społeczeństwie” (s. 160).

KONKLUZJA

Dużym walorem dysertacji mgr Kocznur jest aktualność podejmowanych przez badaczkę problemów, swoiste „wyjście poza” tekst literacki, praktyka recepcji, analiza materiału opublikowanego w Internecie, kwestie szeroko traktowanego czytelniczego zaangażowania, ale także marketingu, promocji i książki jako produktu przeznaczonego dla czytelnika – konsumenta. Pomimo tego uwikłania w specyficzny dla XXI wieku marketingowy obieg społeczny książki, praca jest precyzyjna jeśli chodzi o założenia badawcze, dojrzała naukowo, logicznie, jasno i klarownie skonstruowana, konsekwentna w partiach analityczno-interpretacyjnych, zawiera także wiele cennych i jasno nakreślonych uwag dotyczących szerokich znaczeniowo pojęć, terminów i definicji związanych z podjętym przez Nią tematem. Mgr Kocznur jako badaczka jest staranna i przenikliwa, sumiennie omawia także w przypisach szersze konteksty używanych przez siebie naukowych definicji, powołując się na bardzo bogatą literaturę przedmiotu. Imponujące wrażenie robi w rozważaniach Autorki metodologiczne zaplecze pracy, międzynarodowość ujęć, ich interdyscyplinarność, ale także wielka dbałość i troska o precyzję rozumienia wprowadzanych do wypowiedzi terminów.

Pani Agnieszka Kocznur używa zgrabnej, wdzięcznej i dojrzałej naukowo polszczyzny oraz jasnego i klarownego stylu. Dysertacja doktorska młodej badaczki, z racji rozległości podejmowanych w niej zagadnień, budzi szacunek, ukazuje bowiem znakomite przygotowanie merytoryczne Autorki, charakteryzuje się rzetelnością, wnikliwością i innowacyjnością, jest bardzo dobrze przygotowana pod względem edytorskim, opatrzona została bogatą – międzynarodową literaturą przedmiotu, skrupulatnie opracowaną bibliografią, napisana została z wielkim znawstwem, zaangażowaniem i pasją. W swych rozważaniach młoda badaczka w sposób nowatorski umiejętnie łączy szczegółowe analizy materiału z szerszą perspektywą ujęć naukowych eksploracji literaturoznawcy, kompetentnie i profesjonalnie „integruje” swe historycznoliterackie interpretacje z obszarem badań kulturoznawczych, wspiera je socjologią literatury i krytyką literacką, ukazując wieloaspektowy i wielopoziomowy, ale jednocześnie - pełny, spójny i syntetyczny obraz problemu postawionego w temacie pracy.

Poziom naukowy dysertacji zasługuje na ocenę jednoznacznie pozytywną, praca spełnia z naddatkiem ustawowe wymogi, z pełnym przekonaniem wnoszę więc o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Rekomenduję rozprawę doktorską także do wyróżnienia.

Dorota Michułka

Dorota Michułka

Wrocław, 25.04.2026